

**KOLOKVIJI,
OKRUGLI STOLOVI,
LJETNE ŠKOLE**

Okrugli stol „Titovo ‘ne’ Staljinu ili Staljinovo ‘ne’ Titu? / Sedamdeset godina od sukoba Tita sa Staljinom“, Festival povijesti – Kliofest, 8. svibnja 2018., Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb

Krajem Drugog svjetskog rata Komunistička partija Jugoslavije pod vodstvom Josipa Broza Tita promptno je slijedila smjernice iz SSSR-a u političkom, društvenom i ekonomskom pogledu. Istodobno, Jugoslavija vodi neovisnu politiku na Balkanu, i neko vrijeme iskušava Staljinovo strpljenje. Izlaskom Rezolucije Informbiroa 1948. godine uzdrman je monolit Komunističke partije u Moskvi i javno je obznanjeno da su u Jugoslaviji „zapuhali nešto drukčiji vjetrovi.“ Od ovog burnog raskida Jugoslavije sa Savezom Sovjetskih Socijalističkih Republika prošlo je sedamdeset godina.

Povodom obljetnice, u okviru Kliofesta – festivala povijesti, organiziran je okrugli stol pod naslovom *Titovo ‘ne’ Staljinu ili Staljinovo ‘ne’ Titu?* Okrugli stol održan je 8. svibnja 2018. u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Skupom je moderirao dr. sc. Martin Previšić – profesor povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, čiji su istraživački interesi vezani uz povijest Jugoslavije, Sovjetskog Saveza, međunarodnog komunističkog pokreta i Golog otoka. U raspravi su sudjelovali dr. sc. Jan Pelikán – profesor povijesti na Karlovom sveučilištu u Pragu, čiji se opus temelji na temama iz vanjske i unutrašnje politike Jugoslavije; napisao je monografije o Kosovu, odnosima Jugoslavije prema Praškom proljeću 1968., i odnosu Čehoslovačke i Jugoslavije u vrijeme staljinizma, dr. sc. Ondřej Vojtěchovský – također profesor povijesti s Karlova sveučilišta u Pragu, autor monografije o jugoslavenskim ibeovskim emigrantima u Čehoslovačkoj, *Iz Praga protiv Tita*. Gost s Filozofskog fakulteta u Sarajevu bio je dr. sc. Husnija Kamberović – autor političkih biografija Mehmeda Spahe i Džemala Bijedića te monografija koje tematiziraju razdoblje moderne i suvremene povijesti Bosne i Hercegovine. Sudjelovao je i dr. sc. Tvrтко Jakovina – profesor svjetske povijesti 20. stoljeća na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, autor monografija i znanstvenih članaka o vanjskoj politici i hladnoratovskim odnosima Jugoslavije, te o hrvatskoj i jugoslavenskoj povijesti 20. stoljeća.

Moderator je na početku istaknuo kako je cilj ovoga okruglog stola razgovarati o glavnim temama iz diplomatskih, unutarnjopolitičkih i ideoloških okvira sukoba s Informbiroom te vidjeti kako se taj sukob tretira ne samo u historiografiji, nego i u javnosti. Prije postavljanja pitanja gostima na panelu, Previšić je publici dao uvid u tijek sukoba Jugoslavije i SSSR-a. Prvi dio rasprave otvoren je pitanjem o Titovom ugledu u Istočnoj Europi i odnosima Jugoslavije i Čehoslovačke prije raskola s SSSR-om. Profesor Pelikán navodi da je Tito uživao velik ugled u Čehoslovačkoj zbog tamošnjeg malog pokreta otpora za vrijeme Drugog svjetskog rata te da je specifičnost odnosa dviju zemalja bila u želji da se uspostavi ekonomska suradnja.

Sljedeće pitanje, upućeno profesoru Kamberoviću, proizlazi iz različitog tumačenja uzroka sukoba Tita i Staljina u svjetskoj historiografiji. Uzrokom raskola, do sredine osamdesetih godina prošloga stoljeća, smatrane su temeljne razlike između jugoslavenskog i sovjetskog sustava. Tumačenje sukoba u Bosni i Hercegovini kao nečega što je neizbježno, a samim time i negacija jugoslavenskog staljinizma, prof. Kamberović objašnjava time da je razlog razlika jugoslavenskog i sovjetskog načina vođenja revolucije i politike prema ostalim zemljama Istočne Europe. Spomenuo je da historiografija u Bosni i Hercegovini nije dala novu interpretaciju sukoba, osim prevladavajuće da je Tito rekao „ne“ Staljinu u smislu pokušaja Jugoslavije da kreira novi put u socijalizam. Prof. Kamberović je bliskiji tumačenju da do 1948. nema bitnih odstupanja od politike Sovjetskog Saveza u Jugoslaviji, koja je do tada smatrana njegovom najvjernijom sljedbe-

nicom. Uzrok sukoba, po mišljenju prof. Kamberovića, je Staljinov strah da će Titova Jugoslavija postati konkurentno novo središte marksizma-lenjinizma.

Jugoslavija je nakon Drugog svjetskog rata bila najgorljivija sljedbenica politike SSSR-a, zemlja u kojoj se staljinizacija provodila temeljitije i ubrzanije od bilo koje druge zemlje u Istočnom bloku. Zbog toga SSSR i druge industrijski razvijenije zemlje poput Čehoslovačke, postaju poželjnim mjestom naobrazbe mladih Jugoslavena, što navodi na pitanje o motivacijama tih Jugoslavena da ostanu u emigraciji nakon raskola sa Staljinom. Prof. Vojtěchovský napominje da je jugoslavenska emigracija u Čehoslovačkoj bila izrazito lijevo orijentirana, radilo se o ljudima koji su došli u potrazi za zaposlenjem ili višim obrazovanjem. U novoj sredini predstavljala je jugoslavensku partijsku kulturu, što je dovelo do određenog animoziteta između nje i čehoslovačke partijske kulture, zbog različitih ideja kako „graditi socijalizam.“ Glavna motivacija za podršku Staljinu bila je ideološka, a uz to razlog ostanka u emigrantskoj zemlji bilo je školovanje ili gubitak obiteljskih veza.

Zbog ekonomske blokade 1949. godine Jugoslavija je primorana tražiti novog partnera na Zapadu, kojeg je našla u Sjedinjenim Američkim Državama. Pristalice Rezolucije Informbiroa smatrali su to dokazom jugoslavenskog kapitalizma i imperijalizma. Prvi dio rasprave moderator je zatvorio pitanjem upućenim profesoru Jakovini, koji je pisao o odnosima SAD-a i Jugoslavije – jesu li Amerikanci tražili ideološke ustupke od Jugoslavije i miješali se u njezinu unutarnju politiku. Prof. Jakovina ističe da su SAD jedina zemlja od koje je Jugoslavija mogla očekivati materijalnu pomoć. Amerikanci nisu smatrali titoizam dovoljno dalekim korakom za uspostavu konkretnijih odnosa, premda od 1948. postoji politika „to keep Tito afloat.“

Staljinovom smrću 1953. godine sukob ovih dviju zemalja je završio, a SSSR s Hruščovom na čelu provodi politiku „zatopljenja odnosa“ s Jugoslavijom. Na pitanje, kako je teklo pomirenje zemalja istočnog bloka i Jugoslavije i je li ono bilo određeno odnosom SSSR-a prema Jugoslaviji, profesor Pelikán je odgovorio kako su odnosi među zemljama bili različiti. Jugoslavija je ponovno postala uzor za Bugarsku i Albaniju, a posebno za Mađarsku i Čehoslovačku ponajprije na njihovom reformnom putu u socijalizam '56. i '68. godine.

Fokus rasprave se ponovno vraća na 1949. godinu, kada se sukob zaoštava i postaje vidljivo da neće doći do pomirenja. U Jugoslaviji započinje proces kolektivizacije, pojačanja propagande protiv Sovjetskog Saveza i represije nad neistomišljenicima, koja vrhunac dostiže utemeljenjem Golog otoka i preodgojnog režima „bosanaca“. Pitanje o rascjepu unutar Partije u Bosni i Hercegovini i represiji, Previšić je postavio profesoru Kamberoviću. Raskol unutar bosanskog rukovodstva, naveo je prof. Kamberović, postoji od 1948. godine kada se bosansko partijsko vodstvo počinje kolebati po pitanju Rezolucije. Profesor smatra da vrsta represije kakvu su provodili „bosanci“ na Golom otoku, nije osmišljena u Centralnom zatvoru Bosne i Hercegovine.

Nakon „zatopljenja“ odnosa u 1950-im i 1960-im godinama nametnulo se pitanje u kolikoj su mjeri pristalice Rezolucije bili žrtvovani u poravnavanju računa između dviju zemalja. Odgovor na pitanje Previšiću je ponudio prof. Vojtěchovský, koji smatra kako je pomirenje sa Sovjetskim Savezom pedesetih godina za jugoslavenske emigrante značilo izdaju sovjetske kritike Jugoslavije u koju su vjerovali. Šezdesetih godina politički pasivna većina prihvatila je politiku Jugoslavije i vodstvo Tita. Kao posljedica raskola formirao se Pokret nesvrstanih, tendencija Jugoslavije da se okrene zemljama Trećeg svijeta. Koliko je politika nesvrstavanja bila zaštita Jugo-

* Naziv za grupu ljudi različite provenijencije (bivši ustaše, četnici, udbaši) navodno pripremljenih u Centralnom zatvoru Bosne i Hercegovine, koja je na Golom otoku trebala razbiti solidarnost koja je vladala među logorašima.

slaviji od pritiska SSSR-a da je ponovno uvuče u svoju interesnu sferu, objasnio je profesor Jakovina. Prof. Jakovina smatra da je američki motiv uspostavljanja odnosa s Jugoslavijom, nastao 1948., bio motiv raskola Tita i Staljina, a Pokret nesvrstanih Americi postaje bitan tek kasnije, kada shvaća kako Jugoslavija može biti most između njih i Trećeg svijeta. Zatim se dotaknuo pitanja kolektivizacije, koja bi po njegovom mišljenju bila potentna za istraživanje. Moderator je raspravu preusmjerio na Moskovsku i Beogradsku deklaraciju, koje je Hruščov ponudio kao ustupak za vraćanje Jugoslavije u Istočni blok. Prof. Jakovina je napomenuo da je time i s jedne i s druge strane otvorena nada u mogućnost suradnje i promjenu u SSSR-u.

Posljednji ciklus rasprave Previšić je povezao s prošlim, vraćajući temu rasprave o stanju koje je u Istočnom bloku vladalo 1968. Profesora Pelikána je pitao nalazi li reformsko vodstvo u Čehoslovačkoj 1968. godine uzor u Titu i sukobu 1948. Prof. Pelikán je ponudio dva koncizna odgovora. U prvom odgovoru naveo je kako su Jugoslavija i njezin otpor staljinizmu za Čehoslovačku bili simbol slobodarstva, model „socijalizma s ljudskim licem“ kakav je priželjkivalo reformno vodstvo Praškog proljeća. Drugi odgovor otkriva da Tito nije želio uspjeh Praškog proljeća. O razočaranju jugoslavenske ibeovske emigracije situacijom u Jugoslaviji šezdesetih godina, komentirao je prof. Vojtěchovský. Prema njegovim istraživanjima, stariji radikalniji emigranti puno su teže shvaćali situaciju u Jugoslaviji, dok su oni mlađi ipak odlučili uspostaviti nekakve veze s domovinom koja im je isplaćivala mirovine. O tome je li raskol s SSSR-om 1948. učvrstio Titov kult u Jugoslaviji i inozemstvu, nadovezao se prof. Kamberović. Njegovo je mišljenje da je Titova pobuna protiv Staljina bila ključna za njegov ugled u zemlji i inozemstvu, ali tu je veliku ulogu imao i Titov politički uspjeh prije raskola. Prof. Jakovini je postavljeno pitanje – valoriziraju li današnja društva na pravilan način pouke koje je donijela 1948. godina. Prof. Jakovina je na to napomenuo važnost komunikacije i suradnje.

Budući da se zbog opširne teme i zanimljive rasprave u trećem ciklusu rasprava odužila, ponestalo je vremena za pitanja publike. No okrugli stol svakako je dao odgovore na mnoga od postavljenih pitanja koja obuhvaćaju diplomatsko-političku i ideološku dimenziju uzroka i posljedica sukoba Tita i Staljina. Istovremeno, ova rasprava služi kao poticaj za promišljanje brojnih drugih perspektiva iz kojih se može promatrati tema raskola, na kojima će se u budućnosti „lomiti“ stara historiografija i ustaljeni pogledi.

Marta Janković

Okrugli stol „Monopol nad povijesnom istinom“, Festival povijesti – Kliofest, 9. svibnja 2018., Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb

Na Festivalu povijesti – Kliofest održan je 9. svibnja 2018. u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu okrugli stol „Monopol nad povijesnom istinom“ u organizaciji Kluba studenata povijesti ISHA Zagreb. Skupom je moderirala Lucija Bakšić – studentica povijesti i komparativne književnosti, a sudjelovali su Branimir Janković – profesor povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, Nikola Puharić – programski direktor Inicijative mladih za ljudska prava, Marko Pustaj – diplomirani povjesničar i Dario Špelić – novinar i urednik emisije Treća povijest.

U akademskoj zajednici, ali i u javnosti sve se češće javljaju pitanja tko ima pravo pisati povijest, koliku i kakvu ulogu bi trebala imati država u oblikovanju povijesnih narativa itd. Suočeni smo s problemom u hrvatskoj javnosti da se u vrijeme velikih komemoracija događaja iz Drugog svjetskog rata i Domovinskog rata nameće pitanje njihova tumačenja najviše zbog miješanja

države u povijesne interpretacije. Kako bi se potaknulo na razmišljanje i daljnju raspravu o tim problemima, održan je okrugli stol „Monopol nad povijesnom istinom“. Otvorena su mnoga pitanja poput definiranja istine, utjecaja i uplitanja politike u rad povjesničara, novinara i drugih stručnjaka, tko ima pravo pisati povijest te na koji način se druge države nose sa sličnim problemima i kako se suočavaju s povijesti. Svaki od izlagača iznio je neka općenita, ali i svoja osobna mišljenja iz vlastitog iskustva i struke.

Moderatorica Bakšić je najprije postavila pitanje što je to povijesna istina, ideologija i kako su ti pojmovi međusobno uvjetovani te što se pod njima misli. Janković je iznio mišljenje iz pozicije historiografije za koju je, još od 19. stoljeća i uspostavljanja moderne povijesne znanosti, pitanje istine vrlo složeno. Napomenuo je kako postoje razna viđenja istine: neki smatraju da do spoznaje istine nije moguće doći, neki da postoji parcijalna istina dok se neki zalažu za apsolutnu istinu. Mnogi smatraju da se kod definiranja istine teško može govoriti o dosezanju apsolutne istine, ali se može govoriti o pluralnosti perspektiva i interpretacija. Samo pozivanje na izvore i dokumente ne znači da je neka interpretacija istinita jer uvijek treba uzeti u obzir što povjesničar smatra važnim, što selekcionira ili marginalizira te što dominira u njegovom interpretiranju prošle zbilje. Janković je također naveo da kod pozivanja na apsolutnu istinu nerijetko dolazi do isključivanja drugih perspektiva te se pojavljuju i određeni elementi cenzure. Osvrnuo se i na situaciju u Hrvatskoj gdje se mnogo toga ne smatra ideološkim pozicioniranjem, dok se za to isto krivi drugu stranu. Velika većina naprimjer nacionalizam ne smatra ideologijom iako on to itekako jest.

Nakon teoretiziranja pojma istine sljedeće pitanje bilo je upućeno Špeliću kao novinaru i uredniku – na koji način se odnose prema povijesnoj istini u praksi, posebno na televiziji. Špelić je za početak naglasio da postoji razlika između rada na javnoj i državnoj televiziji jer je prvo svrha zabaviti i informirati ljude dok je potonja oružje države te tako podložna cenzuri. Složio se da je povijesnu istinu teško definirati jer sve ovisi o interpretaciji činjenica i izvora, iza čega uvijek stoji određena osoba. Nastavio je kako je za znanost bitno da se neka znanstvena teorija može opovrgnuti, a postojanjem apsolutne povijesne istine to postaje nemoguće.

Sljedeće pitanje je bilo usmjereno Nikoli Puhariću kao članu nevladine organizacije – na koji način se nevladine organizacije, pa tako i Inicijativa mladih za ljudska prava, odnose prema pitanju istine, odnosno državne istine. Puharić je spomenuo da se u Inicijativi često izbjegava pojam „istina“ zbog implikacija koje izaziva. Zalaže se nasuprot tome za pluralitet mišljenja, jer postuliranje povijesne istine zatvara svaku raspravu i onemogućava uključivanje različitih pogleda. Istaknuo je kako državi smetaju istine koje se protive trenutnoj politici. Puharić smatra kako je državi ideologija jako važna jer ju koristi za oblikovanje određene istine i njezino usmjeravanje u ideološkom smjeru. Puharić napominje kako se na ovaj način i država i nacionalizam upliću u javni odnos prema povijesti.

Za problematiku državnog monopola te trebaju li povjesničari „učiti“ državu ili ona njih moderatorica je za mišljenje pitala Marka Pustaja. Pustaj je komentirao da u slučajevima uplitanja države u znanstveni rad, poput *Deklaracije o Domovinskom ratu*, prestaje znanost, a počinje ideologizacija. Nadodao je kako se država uvijek miješa ako se određeni stav protivi stavu državne vlasti. Po njemu je uloga države omogućiti financijska sredstva za razne znanstvene projekte, ali da nikako ne smije stvarati okvire unutar koji bi se trebalo i moralo istraživati.

S obzirom da se sve češće osim povjesničara prošlosti bave mediji i javnost, postavilo se pitanje tko ima pravo pisati povijest, je li to ograničeno samo na povjesničare ili se mogu uključiti i drugi, poput novinara ili književnika. Špelić je odgovorio da svatko ima pravo pisati, ne

smije postojati monopol niti jedne struke, kao ni države. Za njega je – u vrijeme novih medija i kada svatko bez ikakve kontrole može imati internetski portal – najbitnija kvaliteta krajnjeg proizvoda.

Isto pitanje je postavljeno Jankoviću kao izvođaču kolegija *Javna povijest* na kojem se dosta prostora daje raspravama o javnim istupanjima povjesničara i pitanju tko ima pravo pisati povijest. Naglasio je da, iako je profesor na fakultetu, uvijek pokušava istaknuti neka ograničenja akademskog bavljenja poviješću te da se zalaže za ravnopravnost književnosti, filmske umjetnosti i historiografije u odnosu prema povijesti jer i drugi žanrovi potiču suočavanje s prošlošću. Također treba uzeti u obzir da politika i sudstvo interveniraju u javnosti i tumače povijest. Po njegovom mišljenju to ne znači da historiografija i dalje ne zauzima bitno mjesto u javnosti, ali bi društvena uloga povjesničara trebala biti drugačija. Povjesničari nisu samo izolirani stručnjaci već su i građani i sudionici javnosti zbog čega bi još više trebali sudjelovati u javnim raspravama o povijesti. Smatra da manjak kvalitetnih rasprava rezultira zasićenošću prevladavajućim načinom govora o nekim kontroverznom temama čime hrvatska javnost i društvo stoje u mjestu. Špelić se nadovezao da treba uzeti u obzir da nažalost povjesničari nisu ravnopravni sa sudom. Sud ih može tužiti ako se njihovo mišljenje ne podudara s državnim. Napomenuo je da s obzirom da se ne može protiv zakona, treba biti oprezan pri istupima o određenim temama osjetljivog sadržaja.

Bakšić je zamolila Puharića da prokomentira pitanje sukoba sa zakonom i utjecaja države na kolektivno pamćenje jer su pripadnici Inicijative prosvjedovali protiv postavljanja ploče s pozdravom „Za dom spremni“ u Jasenovcu. Puharić drži da se povijest koristi kao oružje te da se zatvaraju oni koji se protive državnom tumačenju prošlosti, a ne oni koji promiču štetnu ideologiju. Smatra kako bi trebalo odrediti neki minimum vrijednosti u društvu (poput prava na slobodu govora te dostojanstvo žrtava) ispod kojih se kod tumačenja povijesti ne bi smjelo ići.

Nakon rasprave o ulozi države u formiranju povijesne istine, Bakšić je postavila pitanje ponajprije Pustaju, a zatim Jankoviću, kakva su međunarodna iskustva u suočavanju s prošlošću i odnosu politike prema povijesti. Pustaj je komentirao kako se politika uvijek koristi poviješću, točnije, da se prošlost uvijek koristi za tumačenje sadašnjosti ali i budućnosti. Kao jedan od primjera naveo je mit o kralju Tomislavu koji je u 19. stoljeću poslužio za poticanje nacionalnog pokreta, a ponovno je ožvijen tijekom 1990-ih. Spomenuo je da je *Deklaracija o Domovinskom ratu* bila kompromis kako bi se, u vrijeme kada su 2000-ih generali završili u zatvoru, a na vlasti bio SDP, smirili zahtjevi s desnice. Iz svega toga proizlazi da politika uvijek koristi povijesna istraživanja za promoviranje određene političke pozicije.

Janković je komentirao kako u Hrvatskoj često tražimo mišljenje treće strane – izvana – kada se sami oko nečega ne možemo dogovoriti. Njemačka i Francuska su potencijalno uvijek dobre referentne točke, iako ističe da se kod nas u obzir uzimaju samo ona strana iskustva kojima se može potkrijepiti vlastita pozicija. Janković drži da bi trebalo najprije raspraviti kakvu vrstu odnosa prema povijesti želimo, je li to potpuna sloboda govora kao što je u SAD-u ili da postoje određene teme koje će biti zakonski uređene, poput negiranja Holokausta, kao što je često praksa u Europi. Osobno smatra da bi za Hrvatsku i pitanje suočavanja s prošlosti NDH kao najbolji primjer mogla poslužiti Njemačka. Iako i u Njemačkoj i dalje postoje mnoga otvorena pitanja, ipak se intenzivno suočila s pitanjem vlastite odgovornosti, o čemu u Hrvatskoj nedostaje detaljnije rasprave. Na to se nadovezao Puharić spominjući Hannu Arendt i njezinu tvrdnju – kriv je onaj kome se sudi, protiv koga postoje određeni dokazi dok su svi kao građani odgovorni osuditi zločin kako se ne bi nikada više ponovio. Time Puharić naglašava da postoji razlika između in-

dividualne krivnje i kolektivne odgovornosti za zločin, o čemu bi Hrvatska trebala voditi računa s obzirom na 1940-e i 1990-e.

Bakšić je sljedeće pitanje – postoji li cenzura u radu na televiziji – postavila Špeliću. Odgovorio je da uvijek postoji autocenzura te da je ona puno veća nego prije nekoliko godina dobivši novi zamah nakon 2014/2015. Spomenuo je kako se u pokušajima rehabilitacije NDH od 1990-ih do danas otišlo u krajnost te da je problem kako se sada prema svemu tome postaviti. Iako ni u Njemačkoj proces suočavanja s prošlosti nije završen, napominje da je tamo situacija bila drugačija jer je proglašena glavnim krivcem za rat i vršen je pritisak od strane saveznika da se osnuju sudovi. Špelić je nadalje napomenuo kako je u Njemačkoj 1960-ih krenuo drugi val suočavanja s prošlošću kada su studenti pitali svoje roditelje što su radili u Drugom svjetskom ratu. Premda dakle ni tamo situacija nije razriješena, Špelić smatra kako Hrvatska ne posjeduje ni sredstva niti je situacija pogodna kako bi se krenulo njemačkim stopama.

Na pitanje cenzure i autocenzure odgovorio je i Janković ističući kako cenzure u historiografiji nema, ali postoje napadi na povjesničare u javnosti. Posebno je pitanje trebaju li povjesničari biti kritični ili afirmativni prema državnim vlastima, no povjesničari su itekako svjesni kakvo im ponašanje u određenom trenutku može donijeti kritike i napade, a kakvo eventualno društveno napredovanje. Janković osobno smatra kako bi povjesničar ipak trebao biti kritičan prema vlasti. Pitanje neke vrste cenzure u Hrvatskoj je najviše vidljivo u javnim reagiranjima na određene tvrdnje o Domovinskom ratu i u raspravama o kurikulumu povijesti. Janković je to komentirao Marxovim citatom „što se više te svjesne iluzije vladajućih klasa pokazuju kao lažne, i što manje zadovoljavaju zdrav razum, to se one dogmatičnije iskazuju“. I Pustaj je istaknuo kako bi povjesničar trebao biti kritičan prema vlasti, istraživati ono što ga zanima te da nikako ne bi smio podilaziti političkim strankama i njihovim odlukama. Jasno, osnovni je preduvjet da ima posao i osigurane financije.

Nakon toga su uslijedila pitanja i kritički komentari iz publike koji su se ponajprije odnosili na različite probleme vezane uz istinu – dolazi li propitivanjem i osporavanjem istine do relativizma, odnosno da li izrečenim napomenama o postojanju više istina i nemogućnosti postizanja jedne istine sve postaje relativno. Janković je na to odgovorio da ne zastupa relativističku poziciju i da je pitanje istine i dalje važno za povijesnu znanost, ali da treba imati na umu pluralitet perspektiva i problem isključivanja drugih perspektiva zalaganjem za samo jednu istinu. Puharić se složio i napomenuo da država i institucije priječe pluralizam, što se može vidjeti na primjerima Poljske ili Izraela i njihovih zakona i odredbi o komemoracijama određenih nacionalnih događaja. Špelić je spomenuo da se slažemo da postoje neke granične točke, naprimjer da ne možemo reći da je Zemlja ravna ploča ili da je Belgija započela Prvi svjetski rat napadom na Njemačku.

S tim u vezi postavljeno je pitanje Puhariću je li moguće doći do dogovora na prostoru bivše Jugoslavije ako ne postoji određen minimum slaganja. S time se Puharić složio tvrdeći da ako nema slaganja posebno oko pitanja zločina – poput genocida u Srebrenici – ne može doći ni do dogovora. Stoga je nužni prvi korak priznavanje zločina. Napomenuo je kako Inicijativa mladih za ljudska prava radi na projektu postizanja zajedničkog narativa oko određenih problema iz 1990-ih. Na pitanje pak o kurikulumu povijesti Janković je zaključno napomenuo kako je modernizacija nastave povijesti ključna, dok se u javnosti nažalost govori samo o pravovjernim interpretacijama i količini prostora namijenjenog nacionalnoj povijesti.

Raspravom na okruglom stolu otvorena su samo neka pitanja vezana za monopol nad povijesnom istinom. Kao što se može zaključiti iz rasprave, postoje mnogi problemi u hrvatskom društvu – suvremeno relativiziranje određenih povijesnih zbivanja, teškoće sa suočavanjem s

prošlošću, reforma nastave povijesti, miješanje države u znanost. Političke vlasti još uvijek imaju veliki utjecaj u javnom tumačenju nekih povijesnih tema posebno iz druge polovice 20. stoljeća. Potrebno je stoga organiziranje što većeg broja sličnih okruglih stolova i rasprava kako domaćih tako i stranih stručnjaka kako bi se potaknulo iznošenje različitih perspektiva, kao i iskustava drugih zemalja u rješavanju problema s prošlošću te informiralo širu javnost o tome. Tako bi se polako krenulo u teško, ali ne i nemoguće suočavanje s traumatičnim događajima iz prošlosti.

Mihaela Marić

Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca i kulturna situacija Hrvata u Vojvodini

Riječ na predstavljanju *Leksikona podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca* na Festivalu povijesti – Kliofest 9. svibnja 2018. u Zagrebu

Kao i u životu, valja nam i o fenomenima kulture gdje kada postaviti temeljna pitanja, pitanja koja smjeraju na odgovore koji dublje i svestranije osvjetljavaju i tumače određenu temu. Jedno takvo, kada je riječ o *Leksikonu podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca* o kojemu je sada riječ, jest i što on predstavlja u kontekstu ukupne kulturne situacije Hrvata u Vojvodini, to jest što sve *Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca* znači kada je u pitanju naša kulturna situacija?

Prije negoli dademo odgovor na tako postavljeno pitanje, moramo znati kakva je to kulturna situacija Hrvata u Vojvodini. Ona je s jedne strane posljedica dugotrajućih i pluralnih povijesnih procesa, a u sadašnjosti je još određuju aktivnosti i procesi koji kulturne institucije i ustanove poduzimaju, kao i ono što brojni pojedinci čine na planu kulturnoga stvaralaštva. Drugim riječima, kulturna situacija Hrvata u Vojvodini danas svoje ishode duguje iz povijesti baštinjenih bogatih sastavnica, a narav i sadržaje onoga što zatičemo u sadašnjosti rezultati su i kreativnih djelatnosti svih subjekata kulturne scene.

Kada je riječ o povijesti, kulturnu situaciju vojvođanskih Hrvata nedvojbeno određuje sljedeće:

1. ona je, prije svega, bez obzira što se to danas znade osporavati, dugovjeka – gotovo da se, napose kada je riječ o Srijemu, u kontinuitetu može pratiti od stoljeća sedmoga, a u Bačkoj ona postoji još od predturskoga razdoblja;

2. kultura vojvođanskih Hrvata je bogata – i u materijalnome – ono što su stvorile ljudske ruke (graditeljstvo, uporabni predmeti, oruđa...) i u nematerijalnome njezinome dijelu – ono što je posljedica ljudskoga duha (prakse, izrazi, znanje, vještine...);

3. ona se u ovdašnjih Hrvata ostvarivala u pluralitetu svih poznatih kulturnih praksi – od običaja do umjetnosti i znanosti, koje su tvorili kako anonimni pojedinci tako i u suvremenosti stvaralačke osobnosti općesvjetskih dosega;

4. kao takva, dakle dugovjeka, bogata i pluralna, ona je, međutim, uvelike ostala nepoznata ne samo nama baštinicima nego i onima s kojima smo živjeli i s kojima danas živimo, dakako iz različitih razloga – nama iz razloga što nismo uspjeli uspostaviti institucije sjećanja, ili preciznije rečeno, drugi su nam onemogućavali izgradnju sjećanja, a poradi lakšega tlačenja, manipuliranja i instrumentaliziranja, jer onaj čovjek, vrijedi zapamtiti, koji nema bogate sadržaje u svojoj svijesti i sastavnice vlastitoga identiteta, zacijelo je lak plijen u društvenim odnosima;*

* Odsustvo samorefleksije ima mahom negativne posljedice u životu i za život svake kulture, pa i kulture manjinske zajednice. Naime, tako izostaje posjedovanje racionalne slike o vlastitom povijesnom

5. zrake svjetlosti, prve pionirske korake na planu iznošenja na vidjelo pojedinih, dakle ne cjelovitih, i ne uvijek točnih sadržaja iz povijesti, djela su samoprijegornih pojedinaca – od Ivana Antunovića pa do Ante Sekulića, da spomenemo poimence ovom prigodom prvu i posljednju osobu u tome časnome nizu naših uzoritih predšasnika, koji su djelovali izvan prikladnih institucija, bez gotovo ikakve materijalne potpore i često u društveno nepovoljnim okolnostima.

I to je ono što je naslijeđeno – bogata baština koja je slabo istražena i još slabije prezentirana. To je za posljedicu imalo sljedeće – znanje Hrvata u Vojvodini o samima sebi bilo je skromno, unutar sebe parcijalno i rascjepkano, sezalo je do nekoliko generacija unazad, snažno zavičajno i lokalno određeno... I to je ono čega su bili svjesni svi oni koji su sanjali, maštali i, na koncu, započeli razgovarati o potrebi stvaranja jedne *sume* znanja o onome tko su sve i što su sve bili i danas jesu podunavski Hrvati, u brojnim segmentima društvenoga života.

Sretna okolnost u tim vremenima – to je vrijeme početka trećeg milenija, vrijeme velikih nada i očekivanja, napose u Srbiji i među nama Hrvatima – jest ta što je u tim razgovorima sudjelovao relativno veliki broj ljudi i to različitih generacija – od onih najstarijih, kao što su bili Lazar Merковиć, Josip Buljovčić i Josip Temunović, pa do onih koji su pripadali najmlađem naraštaju, kao što smo u to vrijeme bili kolega Bačić, moja neznatnost i Petar Vuković. Svi smo mi iza sebe već imali iskustva suradnje u zajedničkim pothvatima, kao što su, recimo, rad u Hrvatskome uredništvu Radio Subotice ili u subotičkom dvotjedniku *Žig* tijekom 1990-ih godina. Drugim riječima, svi smo se među sobom od ranije znali, imali smo veoma slične uvide o potrebi pristupa izrade *sume* znanja ovdašnjih Hrvata o samima sebi te istu svijest da se jedan takav naum može jedino ostvariti kao zajednički pothvat velikog broja pojedinaca. Istina, do razmimoilaženja je na samome početku došlo po pitanju načina ostvarenja postavljenog cilja, gdje su oni mlađi i, vjerojatno, hrabriji, očitivali više upornosti i, na koncu, uspjeli u svojem naumu.

I danas smo ovdje – predstavljamo 13. svezak, o čemu su nas iscrpno izvijestili kolege Slaven Bačić i Mario Bara, a u kontekstu kulturne situacije Hrvata u Vojvodini danas, mislim da se, kada je riječ o važnosti projekta *Leksikona podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca*, može govoriti, i to bitno pozitivno, u nekoliko područja i na nekoliko razina:

Istaknut ćemo na početku *otklone* koji se mogu iščitati iz ravni *neposrednih* rezultata. Kao prvo, ovdje navodimo da se putem rada na *Leksikonu* očituje takav pristup u obradi predmeta – ukupna pregnuća i ostvaraji Hrvata na ovome području, koji ide ka *usustavljivanju* znanstvenih nastojanja. Drugi, pak, njegov značaj jest taj da se, osim sustavnosti, realizacijom *Leksikona* u hrvatskoj zajednici očituje i *stalnost* znanstvenih napora. Do pojave se *Leksikona* znanosti, zbog odsutnosti sukladnih institucija i istovrsnih znanstvenih projekata, pristupalo *ad hoc* i od strane pojedinaca. S treće strane, imponira broj ljudi koji su se do sada okupili oko ovoga projekta – više od 150. Dodatna je vrijednost što oni dolaze iz tri države – Srbije, Hrvatske i Mađarske, čime je izvršena integracija znanstvenika unutar hrvatskog i manjinskog korpusa. Posebno ističemo da je znatan broj mladih i do pojave *Leksikona* neafirmiranih znanstvenika i publicista (npr. Mario Bara, Ljubica Vuković Dulčić, Tamara Štricki Seg), čime se osigurava perspektiva naših znanstvenih nastojanja.

trajanju te o značajkama koje vrijede u sadašnjosti. Na taj, pak, način kopne identitetski resursi, a zajedništvo blijedi. Drugo, ne ostvaruje se samorazumijevanje među pripadnicima zajednice, pa se zajednica vrlo teško može samokonstituirati. Treće, zbog odsuća pozitivnih sadržaja u politici priznanja, mogu izostajati samopoštovanje i samopouzdanje kod pripadnika zajednice, a javljaju se osjećaji potištenosti i kompleksa manje vrijednosti.

Ukoliko, pak, promatramo *Leksikon* sa strane *sadržajnih* rezultata, onda također zatičemo dvije važne značajke koje do sada nisu postojale u kulturnom životu hrvatske zajednice u Vojvodini. Prva proistječe iz njegove intencije: riječ je o tomu da se *cjelovito* obuhvati i leksikografski obradi ukupno trajanje Hrvata na tome prostoru. Druga se, pak, odnosi na posljedice *metodskoga* dijela: u *Leksikonu* se, osim sintetskih napisa i istraživačkih napora glede posve novih spoznaja, čine i stalne kritičke provjere podataka i činjenica iz postojećih, ne previše brojnih i razasutih, zapisa. Na primjer, u svakom se broju o onome „znanome“ isprave više desetaka netočnih podataka ili činjenica. U tom smislu, osim povećane pouzdanosti, realizacijom ovoga projekta, dobiva se kritički utemeljenija i objektivnija slika svega relevantnoga o Hrvatima na ovome zemljopisnome prostoru.

Sljedeća skupina značajki odnosi se na *posredne* posljedice i postignuća. Kao prvo navodimo da se na ovaj način radikalno ne samo unapređuje autorecepcija – a to je posjedovanje vlastite slike o sebi samima, to jest znanje o sebi samima, već i autoreprezentacija Hrvata u Podunavlju – to je vlastita slika koju si sami stvaramo i koja može poslužiti da se znanje prenese drugima. Drugo, započeta su i ostvarena znanstvena istraživanja koja do sada nisu postojala – istaknut ćemo da je, uz rad na *Leksikonu*, naglo povećan broj objavljenih znanstvenih i stručnih radova u periodici u Hrvatskoj i Vojvodini, to jest Srbiji, objavljeno više od deset znanstvenih zbornika i publikacija na zavičajne kulturne i povijesne teme, čime se ozbiljno ostvaruje prijeko potrebno širenje visoke kulture u hrvatskoj zajednici izvan područja ograničenoga beletristikom i integracija putem znanosti u hrvatski i srbijanski kulturni prostor. Na koncu, ali ne i najmanje važno izravno „čedo“ *Leksikona* je i *Godišnjak za znanstvena istraživanja* Zavoda za kulturu vojvodanskih Hrvata.

Sve je to pridonijelo da su Hrvati u Podunavlju postali predmetom interesa šire javnosti – to nije više tek razdragana skupina koja umije samo pjevati, plesati i prigodničarski se okupljati na veselicama, već se prikazuju i kao zajednica koje može iznositi leksikografske projekte. Kao takvi, premda spadaju među najslabije institucionalno razvijene, jedina su manjinska zajednica u Vojvodini i prva hrvatska zajednica izvan Republike Hrvatske koja se može pohvaliti radom na vlastitom leksikonu!

I da zaključimo, važnost ovoga projekta za kulturnu situaciju vojvodanskih Hrvata zrcali se, kao što smo vidjeli, kroz posljedice, bilo izravne bilo neizravne, koje on proizvodi. Među njima ističemo sljedeće kao najvažnije: njegovom se realizacijom umanjuje jedan broj spomenutih nedostataka – od onih da se počela drukčije profilirati društvena struktura Hrvata u Vojvodini na mikro razini, i to u dijelu koji se odnosi na znanost, preko osnaživanja autorecepcije i autoreprezentacije, do povećanja interesa za hrvatsku zajednicu iz Vojvodine kako u Srbiji tako i u Hrvatskoj.

Kao drugo, postupno se dobiva cjelovita slika o podunavskim Hrvatima, koja će na koncu biti, u odnosu na postojeću, ne samo proširena nego i produbljena. Kao treće, radom na *Leksikonu* čvršće i postojanije se oformljuju znanstvene aktivnosti unutar hrvatske zajednice.

Kao četvrto, na ovaj način radeći podunavski Hrvati bivaju stalniji subjekti i objekti u znanstvenom životu kako u Srbiji tako i u Hrvatskoj. I na koncu, ali ne i na posljednjem mjestu: putem rada na *Leksikonu* svjedoči se vlastita zrelost, uvećava se racionalnost u zajednici, pridonosi se razvoju samorazumijevanja unutar zajednice, te čine pomaci i na planu (samo)poštovanja. Iz perspektive Hrvatske možda je to i premalo, no iz perspektive Hrvata u Vojvodini to se čini, obzirom na uvjete rada, i previše.

Tomislav Žigmanov

Međunarodna ljetna škola Spomen-područja Bergen-Belsen „Memory in the Digital Age“

Od 28. srpnja do 5. kolovoza 2018. godine sudjelovala sam na ljetnoj školi *Bergen-Belsen International Summer School – Memory in the Digital Age* u Njemačkoj. Školu već pet godina za redom organizira Spomen-područje Bergen-Belsen za studente na različitim razinama studija koje zanima kultura sjećanja u globalnom i digitalnom kontekstu. Cilj joj je pokazati kako je suočavanje s prošlošću uređeno u Njemačkoj i konkretno u Bergen-Belsenu, kako se edukacije o Holokaustu provode u njihovom muzeju te kako se na njima može pristupiti i problemima suvremenog društva. Ljetna škola je ove godine prvi puta organizirana u suradnji s Edukacijskim centrom Anne Frank u Frankfurtu, koji je predstavio svoje radionice i edukativne materijale.

Spomen-područje Bergen-Belsen zaista je odlično mjesto za organizaciju ovakve ljetne škole. Izuzetno je dobro organizirano – u njemu stalno ili povremeno radi otprilike 100 ljudi – te ima dugu i uspješnu tradiciju održavanja sjećanja na strahote Drugog svjetskog rata. Jedna od najvećih prednosti ovog spomen-područja je što se osim koncentracijskim logorom i golemim brojem umrlih Židova bavi svim stradalima u njemu, uključujući ratne zarobljenike za koje je logor prvotno i formiran, kao i kampom za Poljake i Židove koji se nakon rata nisu imali kamo vratiti te su na području logora boravili sve do 1950. godine (*Displaced Persons Camp*). Štoviše, osim žrtava, izložba u muzeju predstavlja i počinitelje te suđenja nakon rata, pa ovom sveobuhvatnom izložbom posjetitelji dobivaju zaokruženu priču o događajima u logoru. Mnoge odlične ideje koje su u Bergen-Belsenu provedene u djelo mogu se primijeniti i na spomen-područja u Hrvatskoj, osobito na Jasenovac koji s ovim logorom ima brojne sličnosti. Naime, ni u Bergen-Belsenu više ne postoji ni jedna građevina iz Drugog svjetskog rata, a i većina dokumenata iz vremena logora je uništena prije njegovog oslobođenja.

Sudionici ovogodišnje ljetne škole bili su mladi istraživači iz Europe, Afrike, Sjeverne i Južne Amerike od kojih se mnogi bave genocidom te kulturom, odnosno politikom sjećanja u svojim društvima. Neki od njih bave se i hrvatskom poviješću – kolegica sa Sveučilišta u Uppsali koja se bavi seksualnim zločinima počinjenima tijekom Domovinskog rata kroz oči ICTY-ja te kolega sa Sveučilišta u Hagu koji je pisao o načinu na koji su vodeći hrvatski tiskani mediji izvještavali o samoubojstvu Slobodana Praljka. Bilo je zanimljivo čuti kako kolege gledaju na probleme vezane za prošlost s kojima se u Hrvatskoj suočavamo gotovo svakodnevno, osobito s obzirom na to da je jedan od predavača u školi bio znanstvenik sa Sveučilišta u Rijeci, Vjeran Pavlaković, koji je predstavio suočavanje s prošlošću u Hrvatskoj te skrenuo pozornost na važnost načina na koje se sjećamo, prije svega kroz spomenike. Osim njega, predavanja su održali Rob van der Laarse sa Sveučilišta u Amsterdamu, koji nas je upoznao s problematičnim naslijeđem nacionalsocijalističkog režima u Njemačkoj, ali i ostatku Europe, te Jens-Christian Wagner koji je održao predavanje „Transitional Justice in South America“ s posebnim osvrtom na zajednicu njemačkih iseljenika u Čileu, *Coloniú Dignidad*, čime je htio pokazati kako je pomirenje provedeno u Njemačkoj nakon Drugog svjetskog rata primjenjivo i na druge situacije.

Za vrijeme ljetne škole imala sam priliku upoznati pitoreskni gradić Hermannsburg u kojem smo bili smješteni tijekom dijela škole vezane uz Bergen-Belsen, a u koji me put inače gotovo sigurno nikad ne bi odveo, te predivni Frankfurt u kojem smo proveli ostala četiri dana i imali čak dvije ture po gradu. Jedna od njih bila je u sklopu Edukacijskog centra Anne Frank po mjestima u gradu koja su bila značajna za život te djevojčice koja je nakon bijega iz rodnog Frankfurta i uhićenja u Amsterdamu skončala u Bergen-Belsenu. Nakon obilaska grada dje-

latnice Centra, koji se bavi promoviranjem tolerancije, otvorile su nam vrata nedavno postavljene izložbe namijenjene djeci i mladima. S obzirom na ciljanu populaciju izložba je šarena, interaktivna, digitalna i organizirana kao igraonica. Zamišljena je tako da svako dijete dobije svoj tablet s kojim obilazi igraonicu, na njemu pronalazi informacije vezane za slike ili videa, gleda prikaz skrovišta obitelji Frank u Amsterdamu i igra igre. Treba napomenuti da je samo dio izložbe vezan za priču Anne Frank dok se ostatak bavi različitim vrstama diskriminacije – seksizmom, rasizmom, predrasudama, ali i zlostavljanjem. Osobito mi se sviđelo što kroz nju djeca uče implicitno, u opuštenu atmosferu i na konkretnim primjerima. Nakon izložbe učenici s voditeljima razgovaraju o onome što su vidjeli te dolaze do konkretnih zaključaka. Zamisao autora ove nove izložbe jest da, osim djece, na radionice u Edukacijski centar dolaze i mladi te učitelji.

Drugu turu po Frankfurtu organizirali su članovi udruge *Faites votre jeu*, aktivisti koji pomažu izbjeglicama i azilantima te pokušavaju javnosti ukazati na njihove probleme. Kroz razgovor i problemski pristup pokušali su upozoriti na nerazumijevanje sustava, a time i društva prema azilantima. Obilazak je završio u njihovim prostorijama koje se nalaze u bivšem zatvoru za osobe koje čekaju deportaciju, gdje je postavljena izložba o povijesti zatvora. Na kraju druženja aktivisti su nam skrenuli pozornost na to kako ljudi koji su smatrani nepoželjnima i kriminalcima nekoliko godina kasnije, pristupanjem novih članica i otvaranjem granica među državama Europske unije, mogu unutar nje slobodno putovati i raditi. To mjesto inače nije na karti mjesta turističkih atrakcija, a govori toliko o prošlosti i sadašnjosti te skreće pozornost na goruće probleme Europske unije i svijeta. Osim toga, pokazalo nam je kako su problemi diskriminacije univerzalni, ali mogu li takva biti i rješenja? U svakom slučaju, potrebno je ulagati mnogo truda kako bismo se s njima suočili i stvorili zdravije društvo za budućnost.

Kristina Deskar

Međunarodni znanstveni kolokvij Castrum Bene

U Moslavini je od 9. do 11. listopada 2018. održan međunarodni znanstveni kolokvij Castrum Bene na kojem su sudjelovali vodeći srednjoeuropski stručnjaci za srednjovjekovne utvrde. Kolokvij se održao uglavnom na području Sisačko-moslavačke županije (izuzev Garić grada), u organizaciji Povijesne udruge Moslavine te partnera Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Muzeja Moslavine u Kutini. Kolokvij su sponzorirali Grad Popovača i Grad Kutina, a službeni jezici kolokvija bili su njemački i engleski.

Sudionici kolokvija posjetili su pavlinski samostan Blažene Djevice Marije na Moslavačkoj gori (Bela crkva), utvrde Garić i Jelengrad te stari grad Sisak. Na moslavačkim lokalitetima najprije su prezentirana povijesna saznanja (doc. dr. sc. Silvija Pisk), osvrnulo se i na provedene arheološke radove (Andrej Janeš), a zatim se obično razvila zanimljiva i plodonosna stručna rasprava te su razriješene pojedine nejasnoće vezane uz izgradnju burgova (posebno na Gariću i Jelengradu). Kroz stari grad Sisak burgologe je proveo povjesničar i muzejski pedagog Gradskog muzeja Sisak Marijan Bogatić. Posljednji dan kolokvija sudionici su posjetili Muzej Moslavine u Kutini, u kojem je ravnateljica Jasmina Uroda Kutlić moderirala raspravu o promociji, prezentaciji i popularizaciji utvrda te kako ih staviti što bolje u službu turizma.

U sklopu kolokvija održan je i radni sastanak Predsjedništva međunarodnog udruženja Castrum Bene koje okuplja vodeće srednjoeuropske stručnjake za utvrde (arheolozi, povjesničari,

arhitekti). Na prijedlog trenutačne predsjednice doc. dr. sc. Silvije Pisk odlučeno je jednoglasno da će se u Moslavini od 21. do 26. svibnja 2019. godine održati velika međunarodna burgološka konferencija naslova „Burg und Wirtschaft / Castle and Economy / Utvrda i gospodarstvo“. To će ujedno biti prva takva konferencija, ne samo u Moslavini, već i u Hrvatskoj.

Silvija Pisk